

ARCHEOLOGISCH OVERZICHT VAN DE GEMEENTEN ENGELN EN BOKHOVEN

Deze gemeente bestaat in hoofdzaak uit laag gelegen polderland met hier en daar ook gronden die iets boven het rivierkleiniveau uitsteken. Op twee van deze hoogten die wat groter zijn dan de rest liggen de dorpjes Bokhoven en Engelen. Vooral in Bokhoven is deze hoogte duidelijk waarneembaar. In Engelen valt dat minder op omdat de geringe niveauverschillen hier worden overheerst door een hoge dijk langs de Dieze en vestingwerken aan de zuidzijde van het dorp.

Bij de samenstelling van dit overzicht raadpleegde ik uiteraard ook de publicaties van Dr. C.R. Hermans en vooral zijn verslag van een verkenningstocht die hij in juli 1841 door het dorp Engelen maakte. Hij maakte deze voettocht speciaal met het doel om een perceel genaamd „de Woerd” terug te vinden. Deze naam „de Woerd” intrigeerde hem namelijk, omdat kort tevoren op de Woerd van het dorp Genderen een grote hoeveelheid urnscherven was ontdekt (Hermans 1841, p. 299-300). Op zijn tocht door Engelen werd Hermans al spoedig vergezeld door een jonge boerenzoon die hij aantrof op een aardappelveld genaamd „de Beemd”. Op dit perceel verzamelde hij een aantal scherven „die alle kenmerken dragen van stukken te zijn van lijkurnen”. Op een paar van die stukken was een versiering aangebracht van evenwijdige groeflijnen. Na nauwkeurig de plaats van „de Beemd” beschreven te hebben gaat Hermans met zijn „hupsche geleider” verder op zoek naar de Woerd die hij spoedig vond als een duidelijke hoogte waarop twee boerenbehuizingen. Hermans

inspecteerde de tuin achter een van de boerderijen „en daar vond ik den grond zoo menigvuldig bezaaid met scherven (waarvan ik eene menigte verzamelde, die nog blijken dragen van tot lijkurnen behoord te hebben) dat ik er niet meer aan mogt twifelen of ook deze Woerd strekte voortijds tot een stille rustplaats der dooden. De scherven welke ik op de Woerd vond verschillen niet van die, welke ik reeds op de Beemd verzameld had. Ik heb echter gemeend, dezelve van elkander te moeten houden, om hen onder de oudheden van het Noord-Brabandsch Genootschap eene plaats te verleenen. Blijkens al het gezegde, valt er niet meer aan te twifelen, of en de Woerd en de Beemd te Engelen, zijn Germaansche begraafplaatsen geweest”. (Hermans 1941, p. 304).

Het jaar daarna verkende Hermans een ander hoog bouwland „de Bulk” genaamd, „dat met Romeinsche oudheden als bezaaid is. Wij hopen later op deze ontdekking terug te komen”. (Hermans 1841, p. 314). Dit laatste duurde wel lang. Pas in 1865 vermeldt Hermans weer de vindplaatsen te Engelen, maar het vroegere enthousiasme is nu totaal verdwenen. De scherven van de Beemd en de Woerd noemde hij „noch Germaansch noch Romeinsch”, terwijl de scherven van de Bulk aan de 14e eeuw werden toegeschreven (Hermans 1865, p. 49-51). Ook Knippenberg is deze herroeping van vroegere uitspraken reeds opgevallen. (Knippenberg 1959, p. 230-231). Wat is nu de werkelijkheid? Uit het genoemde artikel van Knippenberg blijkt in elk geval dat er heel wat Romeinse munten (no 8) in Engelen zijn gevonden. Wat in elk geval bewoning in de Romeinse tijd waarschijnlijk maakt. Om de tegenstrijdigheid van Hermans' uitspraken te kunnen verklaren zocht ik de door hem verzamelde scherven uit Engelen op. Hoewel Hermans spreekt van „eene menigte die ik verzamelde” is het aantal dat nu nog aanwezig is, niet groot. Mogelijk is hij op zijn voettocht terug van Engelen naar Den Bosch op een warme julidag wat gaan uitsorteren om de last te verlichten. In elk geval is er nu nog een aantal scherven in sigarenkistjes in het Noordbrabants Museum aanwezig. Uit deze sortering blijkt dat Hermans of zijn „hupsche geleider” alles heeft verzameld wat over de oppervlakte verspreid lag, dus zowel recent materiaal als Laat-Middeleeuws, maar toch ook enige scherven van Romeins en inheems materiaal.

Bij een verkenningstocht rond het jaar 1960 trof ik op de Beemd (no 19), waar toen een perceel geploegd was, inderdaad Romeins en inheems aardewerk aan. Ik vermoed dat dit materiaal eerder tot een nederzetting heeft behoord dan tot een begraafplaats. De Woerd (no 19) is een zeer duidelijke natuurlijke hoogte, waarvan het centrum waarschijnlijk nog een weinig kunstmatig is opgehoogd. Onlangs is hier nog een huis bijgebouwd. Door de begroeiing waren de vondstomstandigheden bij mijn laatste controle ongunstig, maar gezien de ervaringen elders in het Maasgebied is het vrij

zeker, dat hier in de Romeinse tijd en mogelijk ook in de IJzertijd bewoning is geweest. Enige door Hermans verzamelde scherven bevestigen dat. Hetzelfde zou ik willen zeggen van de Bulk waar momenteel de controle moeilijk is, daar deze hoogte geheel door straten en woningen is bedekt. Bij zijn romantische beschrijving van zijn voettocht door Engelen noemt Hermans ook nog een Duivelswiel, een Hensenheuvel en de plaats van een voormalig kasteel Bloemendaal (no 24).

Door de nogal sterk gewijzigde toestanden in de laatste jaren is het moeilijk geworden om de plaats van dit kasteel terug te vinden. Ook aan de hand van oude kaarten is dit niet met zekerheid te zeggen. Wel localiseert Hermans vrij nauwkeurig de Hensenheuvel, een hoogte met talrijke steenbrokken, die eens de toegangspoort van het kasteel is geweest. Deze Hensenheuvel ligt „een paar honderd voet ten zuiden van de Woerd”. Dit laatste werd bevestigd, toen ik op het gemeentehuis iemand ontmoette, die door Hermans „een oude inboorling” zou zijn genoemd. Hij vertelde dat men op ruim honderd meter zuidelijk van de Woerd bij boringen op veel puin was gestoten. De plaats van de toegangspoort ligt dus wel ongeveer vast. De plaats van het kasteel Bloemendaal zelf heeft ook Hermans niet bezocht. Wel vertelde hij dat vanaf de Hensenheuvel een hoger gelegen weg naar het kasteel voerde. Zou deze plaats gelegen hebben midden in „het Meer” van Engelen waar tot voor kort nog een eilandje door een ronde gracht was omgeven? Het kasteel Bloemendaal vond ik overigens in de literatuur nergens vermeld.

Bij de verkenning van het dorp Bokhoven kreeg ik veel hulp van de pastoor, die zich vooral in de geschiedenis van Bokhoven heeft verdiept. Hij vond ook de plaats (no 2) terug van het voormalige kasteel van Bokhoven. Hiermee is niet het kasteel bedoeld dat tegenover de kerk is gelegen en waarvan nog de grachten en wat muurresten zijn te zien, maar het oudste kasteel dat ruim 500 meter ten noordwesten van de huidige dorpskern heeft gelegen en waarvan de sporen van grachten, en een kleine hoogte in het midden daarvan, nog duidelijk de plaats aangeven. Ongeveer 200 meter ten zuidoosten hiervan heeft misschien een vroegere kerk van Bokhoven gestaan volgens de pastoor van Bokhoven die hiervoor enige aanwijzingen, maar nog geen bevestiging door bodemonderzoek bezit.

Het centrum van Bokhoven ligt op een natuurlijke hoogte, die plaatselijk kunstmatig is uitgebreid. Sporen uit de Romeinse tijd of de IJzertijd zijn van deze plaats niet bekend, maar vermoedelijk heeft nog niemand daarnaar gezocht bij gunstige omstandigheden.

Tenslotte zijn er uit de Maas tussen Bokhoven en Engelen enige vondsten bekend zoals een bronzen dolk (Museum no. 8673 Prov. Gen) die in 1936 werd opgebaggerd (Handelingen 1936-1937, p. 111) en verder een aantal Romeinse munten (no. 8663-8667 Prov. Gen.).

Handelingen 1936

Jaarverslag 1936-1937 in Handelingen van het Prov. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te 's-Hertogenbosch.

Hermans 1841

C.R. Hermans, Geschiedkundig Mengelwerk over de provincie Noord-Brabant Dl. II, 1841.

Hermans 1865

C.R. Hermans, Noord-Brabands Oudheden.

W.H.Th. Knippenberg

F.H.M. de Bekker, Oud-archivaris van Vught en zijn collectie Romeinse munten. *Brabantia* 1959, p. 227-236.

G. BEEEX